

LÂİKLİK VE TEOKRASİ ÜZERİNE BİR DENEME

Dr. Metin FEYZİOĞLU (*)

Giriş ve Laikliğin Tanımı: Lâiklik, hukukun kaynağının beşerî irade olmasıdır.

Lâik bir hukuk/devlet düzeninde hukuk, beşerî iradedir. Bu ifade, aynı zamanda lâikliğin de çağdaş tanımını oluşturur. Lâik bir hukuk/devlet düzeninde, iktidarın kaynağı ilâhi irade değil, beşerî iradedir (1). Hâl böyle olunca, lâik bir hukuk/devlet düze-

(*) Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Ceza ve Ceza Usûlü Hukuku Anabilimdalı Yardımcı Doçenti.

(1) Hafizoğulları, Lâiklik, s. 38; Hafizoğulları, Hukuk Devrimi, s. 603; Feyzioglu, Lâiklik, s. 171. Ayrıca bkz. Hafizoğulları, Ceza Normu, s. 4. Lâikliğin kelime anlamı ve içeriği konusunda özlü bilgi için bkz. Feyzioglu, Lâiklik, s. 172 vd.; ayrıca bkz. Özek, s. 13 vd.

Din ve vicdan hürriyeti, lâikliğin tanımı değil bir sonucudur. Lâikliğin tanımı, "hukukun beşerî irade olduğu"dur ki, bu tanım, çok daha temele dayanmaktadır. Lâik ve demokratik bir hukuk devletinde kişiler, din ve vicdan hürriyetine sahiptir. Bir teokratik devlette de, o devletin dini veya yöneticileri, başka dinlere mensup kişilere din ve vicdan serbestisi ihsan edebilir. Ancak bu, hoşgörüden kaynaklanan bir lütuftur; asla bir temel hak ve hürriyet değildir.

Esen de, "Laik devlette vicdan hürriyetinin tanınması siyasal iktidarda bir değişme ile mümkün olabilmıştır" görüşünü ifade etmiştir (Esen, s. 189). Yazarın sözünü ettiği bu değişiklik, iktidarın gökyüzünden alınıp yeryüzüne indirilmesi ve hukuka bağlı hâle getirilmesidir. Bir diğer ifadeyle, din ve vicdan özgürlüğü, sadece, millet egemenliğine dayanan laik bir hukuk devletinde mümkündür.

Her ne kadar lâikliğin tanımı "hukukun beşerî irade olduğu" şeklinde yapılabilsede, salt felsefi ya da ideolojik bir kavramdan ibaret olmayan, hayata geçirilen ve uygulanan bir ilke olmasından kaynaklanan farklı lâiklik uygu-

ninde "hukuk yaratan" sıfatıyla donatılan, teokratik hukuk/devlet düzenlerinin aksine, ilahî güç veya onun yeryüzündeki temsilcisi kabul edilen kişi değil, bizzat insandır (2). Çünkü lâik düşünce tarzında insan, toplumsal hayatın merkezini oluşturmaktadır. Hukukun kaynağının millet olması ise demokrasinin tanımıdır (3). Böylece denilebilir ki, lâiklik, demokrasinin olmazsa olmaz bir şartıdır (4).

I- Toplumsal hayatın düzenleri ve hukuk kurallarının geçerliliği sorunu

1- Toplumsal hayatın üç düzeni vardır: İlahî düzen, etik düzen ve hukuk düzeni

Lâik ve demokratik bir hukuk düzenine sahip bir toplumda, belirli bir zaman kesintisinde ilahî düzen, etik düzen ve hukuk düzeni aynı anda, yan yana yer alır. Her üç düzenin kuralları da insanların davranışlarını düzenler. Dileyen herkes, kamu düzenini ihlâl etmemek kaydıyla, inandığı dinin gereklerini yerine

lamaları görülmektedir. Feyzioğlu bu konuda şu görüşleri ifade etmiştir: "Teokratik bir monarşiden Cumhuriyete geçen bir ülkede lâiklik uygulaması ile, tek sorunu mezhepler karşısında devletin tarafsızlığını sağlamaktan ibaret olan köklü bir demokrasideki lâiklik uygulaması elbette birbirine benzemez. ...Öte yandan, lâiklik konusuna duygusal bir şekilde, siyasi önyargılarla bakılması da değişik yorumlara yol açmaktadır." Lâikliğin felsefi, siyasi ve hukukî açıdan değişik tanımlarının yapılabileceğine işaret eden Feyzioğlu, Türkiye Cumhuriyetinde bir Anayasa ilkesi, bir hukuk deyimi olan lâikliğin tartışılmaz bazı unsurları olduğunu belirtmektedir. Yazara göre lâik bir devlette kişiler din ve vicdan hürriyetine sahiptirler. Ancak ibadetlerin, dinî ayin ve törenlerin kamu düzeni ve genel ahlak bakımından sınırlandırılması mümkündür. Lâik bir devlette, din ve devlet işleri birbirinden ayrılmıştır. Böyle bir sistemde devletin siyasi yapısını, hükümet ve idarenin işleyişini, toplumun yaşayışını düzenleyen kanun ve kuralları, dinî prensipler değil, akıl, mantık, ihtiyaç ve hayatın gerekleri tayin eder. Laik bir devlette eğitim kurumları ve eğitimin muhtevası, din kurallarına göre düzenlenemez (Feyzioğlu, Lâiklik, ss. 172-173).

- (2)Devlete gelince, bu adı taşımaya lâyık olabilmesi, dışa karşı bağımsız; içte de din etkisinden kurtulmuş olması şartına bağlıdır. Her türlü açık, ya da gizli sorumsuz baskı gücü devleti yokeder" (Esen, s. IV).
- (3) Bkz. aşağıda dn. 22.
- (4) Bkz. aşağıda başlık VI.

getirmekte veya ahlak kurallarına uymakta serbesttir (5). Ancak bu üç düzen arasında nihai belirleyici, mutlaka hukuk düzenidir (6). Bu nedenle *toplumsal hayatın, bir müeyyidenin uygulanması suretiyle kendisini gösteren cebir unsuru ile donatılmış tek normu, sadece ve sadece hukuk normu olabilir. Söz konusu müeyyide, mutlaka kurumsallaşmış ve kamusallaşmış bir müeyyidedir. Başka hiç bir norm, cebir unsurunu ve kurumsallaşmış-*

- (5) Örneğin İslam dinine mensup kişilerin, diledikleri takdirde imam nikahı (dinî nikah) kıydırmaları mümkündür. Bu konuda hukukun getirdiği düzenleme ise (TCK, md. 237), kamu düzeni gerekçesiyle, imam nikahının mutlaka resmî nikahtan sonra gerçekleştirilmesidir. Aynı şekilde, İslam dininin izin verdiği söylenen "dört kadınla evlilik" de, hukuk düzenimiz açısından herhangi bir suça vücut vermeyecektir. Çünkü hukuk düzenimiz böyle bir "evlilik"i, fiili beraberlik kabul etmektedir ve bir erkeğin veya bir kadının birden çok kişiyle birlikte olması, ahlaken kınanabilir olsa da, hukuken yasak değildir. Ancak örneğin birden çok kadınla imam nikahı denilen dinî usul altında beraberlikte, erkeğin bir kadınla resmî nikâhlı olması durumunda, zina suçu gündeme gelebilecektir (TCK, md. 440-444. AYM, TCK md. 441'i, 23.9.1996 gün ve E. 1996/15, K. 1996/34 sayılı kararıyla, kanun önünde eşitlik ilkesine aykırı bularak iptal etmiş, ancak iptal kararının yürürlüğe girmesini, R.G.'de yayım tarihi olan 27.12.1996'dan itibaren bir yıl süreyle ertelemiştir). Fakat hukukumuza göre zina suçunun takibi şikayete bağlıdır. Dolayısıyla, durumuna razı olan eşin şikayet hakkını kullanmaması halinde zina suçu devlet tarafından takip edilmeyecektir. Hatta şikayeti geri almak mahkûmiyet hükmünden sonra dahi mümkündür (TCK, md. 444. Bu konuda bkz. Hafızoğulları, Zina, s. 284 vd.). Kuran-ı Kerim'e göre bazı hâllerde kocanın karısını dövmesinin caiz ve hatta gerekli olduğu anlaşılmaktadır (Kuran-ı Kerim, Nisa Suresi, 34. Ayet, Yaşar Nuri Öztürk Meali, İstanbul 1994). Hukukumuz uyarınca böyle bir fiilin, müessir fiile vücut vermemesi hâlinde, somut olayda aile efradına karşı fena muamele teşkil etmesi düşünülebilir (TCK, md. 478). Bu suçun takibi ise zarar görenin şikayetine bağlıdır. Fiil, müessir fiil suçunu teşkil etse bile on günden fazla uzamayan bir hastalığa yol açmaması durumunda takibat, yine zarar görenin şikayetine bağlı olacaktır (TCK, md. 457). Görüldüğü üzere, kendisine cebir uygulanmasını veya dövülmesini içine sindirebilen bir kadının kocasının, dininin anılan gereğini yerine getirmesine bir engel bulunmamaktadır.
- (6) ...din, ilahî irade olduğundan, beşerî irade olan hukukun kaynağı değildir. Böyle olunca, hukukun beşerî irade olması esasından; dinî veya ahlakî değerler hukuku oluşumunda etkilemiş olsalar bile, hiçbir iradenin beşerî iradeye üstün veya aykırı olamayacağı sonucu çıkmaktadır. Bu, bir toplumda dinin, o toplumun iradesi olan hukukunu ortadan kaldıracı, tadil edici bir etkisinin bulunmaması demektir. Ancak bunun tersi mümkündür" (Hafızoğulları, Hukuk Devrimi, s. 604).

kamusallaşmış bir müeyyideyi içeremez (7). Oysa teokratik hukuk/devlet düzenlerinde din kuralları ve onların müeyyideleri kamusallaşmıştır, devlet eliyle zorla uygulanma gücüne sahiptir. Dinin siyasallaşması ve kamusallaşması ile de kastedilen budur.

Dinin kamusallaşması, hiç kuşkusuz, onu kendilerine bir araç yaparak devlet aygıtını ellerine geçirmiş kişi veya kişilerin mutlak egemenliğine yol açacaktır. Hirsch'in çok isabetli olarak tesbit ettiği üzere "*...din kaidelerinin Allah tarafından konmuş olduğu farzolunur. Fakat onları tatbik eden Allah değildir*", insandır.

2- Hukuk kurallarının geçerliliği sorunu: Hukuk kuralı geçerliliğini dinden veya ahlaktan almaz

Bir hukuk kuralının geçerliliği ile kastedilen, onun, meşru iktidar tarafından hukuk düzeninin öngördüğü şekle uygun olarak yaratılmış olması, yürürlükte bulunması ve buna bağlı olarak, yöneldiği kişileri bağlamasıdır (8). Hukuk kuralının "etkinliği" ve "adillliği" ise başka bir olguları ifade etmektedir. Etkinlik, hukuk kuralının yöneldiği kişilerin fiilen ona uyan davranışlarda bulunmasıdır. Adilik ise, hukuk kuralının, hukuk düzeninin amaçları çerçevesinde, olması gereken uygun olup olmadığıyla ilgilidir (9).

Lâik bir hukuk/devlet düzeninde hukuk kuralının geçerli olabilmesi için kökünün dinî veya etik düzene dayanmasına kesinlikle gerek yoktur. Çünkü hukukun kaynağı ilahî irade değildir; beşerî iradedir ve beşerî irade, ilahî iradeden bağımsızdır. Buna karşın beşerî iradenin ilâhî iradeye tâbî olduğu hukuk/devlet düzenleri, teokratik olarak adlandırılırlar. Bir diğer ifadeyle, lâik bir hukuk/devlet düzeninde beşerî irade, ilahî iradeden bağımsız, teokratik bir hukuk/devlet düzeninde ise beşerî irade, ilahî iradeye

(7) Kelsen, ss. 20-21; Hafizoğulları, Ceza Normu, ss. 7-8, 21.

(8) Kelsen, ss. 31, 113. Bu konuda ayrıca bkz. Hafizoğulları, Ceza Normu, ss...

(9) Kelsen, s. 40; Hafizoğulları, Ceza Normu, s. ... vd. Her ne kadar kuralın etkinliği ile geçerliliği birbirinden farklı da olsa, Kelsen'e göre hukuk sisteminin bir bütün olarak etkin olması, bir hukuk kuralının geçerliliğinin şartıdır (Kelsen, s. 42).

bağlıdır. Böyle bir hukuk düzeninde, kural olarak, yani kamu düzenini ihlâl etmemek kaydıyla, ilahî düzen ve etik düzen de elbette beşerî iradeden bağımsızdır (10).

Gerçekten lâik hukuk/devlet düzeninde, kamu düzenini ihlâl etmemek kaydıyla herkes dilediği din veya ahlak kuralına uyarabilir. Bir diğer deyişle *lâik hukuk/devlet düzeni ilahî düzeni ve etik düzeni kaldırmamıştır, aksine, insanın ve toplumun çok boyutluluğuna saygı göstererek bu düzenlerin varlığını, birer toplumsal veri olarak kabul etmiştir*. Ancak tekrar belirtmek gerekirse, lâik hukuk/devlet düzeninde hukuk düzeni, üç düzen arasında nihaî belirleyicidir. Öyleyse lâik ve demokratik bir hukuk/devlet düzeninde millet egemenliği üzerinde hiç bir kayıt ve şart yoktur; egemenlik kayıtsız şartsız milletindir.

Dinî veya ahlakî değerlerin, oluşum aşaması sırasında hukuku bir ölçüde etkilemesi mümkündür (11). Eğer ilahî düzenden veya etik düzenden esinlenerek ya da etkilenilerek, insanların dünyevî ihtiyaçlarını gidermek amacıyla hukuk kuralı oluşturulmuşsa (12), bunların da normlar hiyerarşisi içerisinde kendilerinden üstte bulunan normlara aykırı olamayacaklarını unutmamak gereklidir. Çünkü, hukuk düzeni içerisinde hiçbir irade beşerî iradenin üzerinde değildir. Bu, hukuk sisteminin özüne aykırı olmamayı da beraberinde getirir. Öyleyse söz konusu kurallar, hukuk düzeni ile çeliştikleri takdirde, yine hukukun öngördüğü biçimlerde ortadan kaldırılacaktır.

Devletin hukuk düzeninin en üst normları Anayasa normlarıdır. Anayasa ise geçerliliğini temel normdan almaktadır (13). Demek ki, *oluşumları aşamasında ilahî düzenden ve etik düzenden esinlenen kurallar Anayasaya ve elbette temel norma uygun olmak zorundadır*.

(10) Hafizoğulları, Hukuk Devrimi, s. 603.

(11) Hafizoğulları, Hukuk Devrimi, s. 603.

(12) Çeşitli örnekler için bkz. yukarıda dn. 5.

(13) Kelsen, ss. 123-124.

İlahî düzenden ve etik düzenden esinlenilerek oluşturulan kalıplar da hukuk düzenine uygun şekilde biçimlendirilmeli, içleri hukuk düzeniyle çelişmeyecek şekilde doldurmalıdır. Örneğin hukuk kuralları tarafından sık sık atıf yapılan "genel ahlak ve adap" (örn. Radyo ve Televizyon Kuruluş ve Yayınları Hakkında Kanun md. 4/d, CMUK md. 373, TCK md. 420, TCK md. 427) kalıbı içerisindeki "ahlak ve adap", hukuk düzeninin oluşum aşamasında etik düzenden etkilendiği, bir kalıptır. Ancak bu kalıbın içi, mutlaka hukuk düzenine göre biçimlendirilecektir. Bir toplumun sadece bir hukuk düzeni olduğundan, yöreden yöreye, bölgeden bölgeye ya da topluluktan topluluğa değişen bir genel ahlak ve adaptan söz etmek kuşkusuz mümkün olmayacaktır. Nitekim Kant'ın kategorik emperatif formülü uyarınca da kişilerin ancak aynı zamanda evrensel bir kanun olmasını diledikleri maksime göre hareket etmeleri gereklidir (14). Zaten dikkat edilecek olursa, hukuk düzeni de salt "ahlak ve adap"a atıf yapmaktaki, "genel ahlak ve adap" kalıbını kullanmaktadır.

3- Teokratik devlete yumuşak geçiş mi, gerçek lâik düzen mi?

Tüm gerekleriyle işleyen lâik bir düzenden bahsedebilmemiz için kuşkusuz "devletin siyasi yapısını, hükümet ve idarenin işleyişini, toplumun yaşayışını düzenleyen kanun ve kuralların", dinî ilkeler doğrultusunda değil, insanların dünyevi ihtiyaçlarını çözmek üzere akıl, mantık ve hayatın gereklerine göre belirlenmesi gereklidir. Bir diğer deyişle, kanunların görünüşte meclis tarafından yapılıyor olması o düzenin lâik olduğunu göstermeye yetmez. O kanunların yukarıda açıklandığı üzere dinî ilkeler doğrultusunda çıkarılması da şarttır (15). Aksi takdirde olsa olsa teokratik bir devlete (din devletine) geçişte *ara bir modelden* bahsedilebilir.

(14) Stumpf, s. 317. Kant'a göre kişiyi yüksek ahlaki iyiliğe ulaştıracak emirler, şartlı emirler, örneğin "başarılı olmak istiyorsan çalışmalısın" şeklindeki emirler değil, kategorik emperatiftir. Çünkü şartlı emirler, o amacı gerçekleştirmek istemeyen kişiler üzerinde etkili olamayacağı halde, kategorik emperatif evrenseldir ve genel olarak ödevi gösterir (Güriz, s. 218).

(16) Feyzioğlu, Lâiklik, ss. 172-173.

Lâik bir hukuk/devlet düzeninde hukuk kuralları aklın, mantığın ve hayatın gereklerine göre belirlenecektir. Fakat bu, hukuk kuralının üzerine oluşturulduğu beşerî fiil değerlendirilirken mutlak olarak objektif bir faaliyet yürütüldüğü anlamına da gelmez. Hukuk kuralı, beşerî ilişkilerdeki uyumsuzlukları çözmeye yani amaca ulaşmaya yeterli bir kural olarak varsayıldığına göre, toplumsal birer değer olan âdil ve doğru sıfatını taşıyacaktır. Âdil ve doğru kavramları ise "düşünce yoluyla belli bir etik-siyasî ideolojiden çıkarılmış değer ölçüleridir (16)". Bu itibarla bir siyasî otorite tarafından herhangi bir beşerî ilişkide uyumsuzluğu en âdil ve doğru şekilde çözeceği varsayılan bir hukuk normu, başka bir siyasî otorite tarafından adaletsiz ve yanlış bulunabilir. Ancak her hâl ve kârda bu değerlendirmeyi yapan insandır, insan aklıdır, başka bir irade değil.

II-Teokratik devletin de dini olmaz: Teokratik devlet, dini kendine ideoloji ve araç yapmış bir devlettir

Din insana vergidir. Dinin insanlara yüklediği sorumlulukları,

- (16) Hafizoğulları, Ceza Normu, s. 10. Hafizoğullarına göre beşerî ilişkileri düzenlemek ve böylelikle menfaat çatışmalarını çözmek için uyulması zorunlu davranış kuralları oluşturulması gereklidir. Ancak bu kurallar, uyumsuzlukların nedensel ya da mekanik sonucu değildir. Çünkü gözlenen fiil ile bu fiiller üzerine, o fiillerden ortaya çıkan uyumsuzlukları çözmek için yaratılan hukuk kuralları arasına, "muhakeme" ve "değerlendirme" girmektedir. Menfaat çatışmalarını çözmek için belirli bir tavır alınması, bunun içinse bir değerlendirme yapılması zorunludur. Sayısız şekilde yaratılabilecekken, başka bir şekilde değil de bu şekilde oluşturulan bir hukuk kuralının, amaca ulaşmakta yeterli görüldüğü sonucuna varılması yanlış olmayacaktır. Öyleyse amaca ulaşmakta yeterli kabul edilen bu hukuk kuralı, âdil ve doğru sayılabilir. Ancak kendileri birer toplumsal değer olan ve kendilerini esas alan değerlendirmelerde birer değer ölçütü olarak kullanılan bu kavramlar, salt aklın sonucu elde edilmiş ölçüler olmayıp, belli bir etik-siyasî ideolojiden çıkarılmışlardır. Çatışan menfaatlerin aynı olduğu bazı hâllerde farklı düzenlemelerle karşılaşılması, birbirine taban taban zıt hukuk düzenlerinin varılması bunun en güzel isbatıdır (Hafizoğulları, Ceza Normu, ss. 8-10). Gerçekten "âdil" ve "doğru" olarak adlandırılan bu değer ölçütleri, belirli bir etik-siyasî düşünce sistemi içerisinde varılan ölçütlerdir. Hukuk kuralı beşerî ilişkileri düzenlemek için başvurulan bir araçtır. Her hukuk kuralı, onu ortaya koyan iradeye ait bir değer hükmünü içerir. Ancak bir hukuk/devlet düzeninin laik olabilmesi için, beşerî ilişkileri düzenlemekte çıkış noktasının, insanların dünyevi ihtiyaçlarına çözüm getirmek olması gereklidir.

farzları, ibadetleri, bir tüzel kişilik olan devletin yerine getirmesi mümkün değildir (17). Öyleyse, teokratik devlet, ibadet eden, farzları yerine getiren bir devlet değil, tebaasını, idarecilerin yorumladığı şekilde dinî kurallara uymaya zorlayan bir devlettir. Bir diğer ifadeyle, tüzel kişilik olarak devletin dininden değil, ancak ideoloji olarak benimsediği ve tebaasına dayattığı bir din-den bahsedilebilir. Oysa din bir vicdan ve düşünce sorunudur. Bu nedenle dinde zorlama olamaz (18).

Devletin, bir dini, ideoloji olarak benimsediği bir hukuk/devlet düzeninde, ilahî düzen ile hukuk düzeni çakışacak, üst üste gelecektir. Bunun sonucu olarak toplumsal hayatı şekillendiren, onu zenginleştiren düzenler azalacak, toplumsal hayatı iki boyuta indirgenecektir (19).

Teokratik bir devletteki bu iki boyutluluk kendini "adalet" kavramında da gösterir. Adalet kavramının lâik bir kökenden geldiği yargısı üzerinde birleşilmediği, ona dinsel bir içerik kazandırıldığı takdirde, şiddet yanlısı dinî ideolojiler, kendilerine göre din olan ya da kendilerine göre dine uygun olan herşeye adalet veya adaletli diyecek, buna karşın kendilerine göre dine aykırı veya dinin başka türlü emrettiği herşeye adaletsizlik etiketini yapıştıracaklardır. Hâl böyle olunca teokratik devlet he-

(17) İsmet İnönü ve yüzyirmibir milletvekilinin Anayasanın değiştirilmesine dair TBMM'ne sundukları kanun tasarısının gerekçesinden (zıkreden: Özer, ss. 489-490). "...din insana vergidir. İnsan dışındaki varlıkların dininden söz edilemez. Bundan dolayıdır ki, toplumda din olur, çünkü bünyesinde din olmayan topluma rastlanmamaktadır; ancak toplumun ve bunun egemen ifadesi olan devletin dini olmaz. Bundan çıkan sonuç şu olmaktadır. Ya devlet veya toplum düzenlerinde din olur, ya da dinsel devlet veya toplum düzenleri olur" (Hafızoğulları, Hukuk Devrimi, s. 606).

(18) Din, Tanrı ile kul arasındadır. Hele İslamiyette, kul ile Allah arasına girecek bir ruhban sınıfına dahi yer verilmemiştir. Kaldı ki, bir din kuralı, o dinin zorla uygulanacağını öngörse bile, lâik ve demokratik bir hukuk devletinde egemenlik ilahî güce değil, millete ait olduğundan, herhangi bir cebir gücüne sahip olamayacaktır. Cebir unsuruyla donatılmış yegane toplumsal kural, hukuk kuralıdır ve lâik ve demokratik bir hukuk devletinde hukuk kuralları, ilahî iradenin değil, milletin iradesinin ürünüdür.

(19) Hafızoğulları, Lâiklik, s. 51.

veslilerine göre lâik bir devlet, tüm "inananların" karşı gelmekle yükümlü oldukları bir zulüm aygıtıdır; adalete ulaşılabilmesi için lâik devleti cihad yoluyla yıkmak gerekli ve zorunludur (20).

Lâik bir hukuk/devlet düzeninde ise devletin dinî bir ideolojisi olmadığına göre, din ile devlet işleri birbirinden ayrılmıştır. Yukarıda da açıklandığı üzere bu, devletin dinsizliği özendirme veya zorlaması asla değildir. Lâik hukuk/devlet düzeni, dini toplumsal bir veri olarak algılar ve ona hakettiği yüksek değeri verir.

III- Teokratik devlette temel hak ya da insan hakkı yoktur

Düşünce tarzında merkeze insanı yerleştirmeyen bir hukuk/devlet sisteminde hiç kuşkusuz insanların temel haklarından veya insan haklarından bahsetmek de mümkün değildir (21). Teokratik bir düzende bunlar nitelik olarak ancak egemenin yani ilahî gücün hoşgörüsünden kaynaklanan birer lütuf olabilirler. Çünkü teokratik bir hukuk/devlet düzeninde vatandaşlık yoktur, kulluk vardır. Millet yoktur, ümmet vardır. Oysa lâik hukuk/devlet düzeninde insanlara temel hak tanımının esası, egemen gücün beşerî olmasına dayanmaktadır. Lâik ve demokratik bir hukuk/devlet düzeninde insana temel haklarını veren, son tahlilde, başkası değil, yine kendisidir (22).

(20) Bugünkü İslami köktendincilik, adil düzen sloganı ile yapılan 'Dar ül İslam' ve 'Dar ül harp' ayrımı ile bir tehlike olarak insanlığın gündeminde yer almaktadır. Çünkü bu adlar altında terörizme yeşil ışık yakılmaktadır" (Acar, ss. 227-228).

Arendt'e göre de propaganda ve terör, totalitarizmde madalyonun iki yüzüdür. Totaliter ideolojiler kitleleri propaganda ile kazanmaya çalışmakta ve terörü bir araç olarak kullanmaktadır (Arendt, s. 341).

(21) Kapani, s. 120 vd.

(22) Metafizik bir kavram olduğu hakkındaki düşünceler bir yana milli irade düşüncesinin sonucu olarak, lâik toplum/hukuk/devlet düzenine geçişte, bir yandan teokratik toplum/hukuk/devlet düzenlerine ait ümmet fikri yerini millet fikrine bırakırken, öte yandan kul/tebaa fikri, yerini insan/vatandaş fikrine bırakmıştır. Böylece, bugün hararetle savunulan ve uluslararası sözleşmelerle korunması, geliştirilmesi devlete temel bir yükümlülük olarak yüklenen "insan hakları" düşüncesinin temelleri bu düşüncelerle atılmış

IV- Lâiklik, dini bir araç olmaktan çıkarır, ona hak ettiği değeri verir

Lâik bir hukuk/devlet düzeninde, hukukun kaynağı beşeri irade olduğu için din ile devlet işleri birbirinden ayrıdır. Bu nedenle lâiklik, dinin, insanların elinde bir alet olmaktan kurtarılmasını sağlar (23). Nitekim Anayasamızın 24. maddesine göre de

olmaktadır. Bugün, gerçekten, insan hakları ancak lâik-demokratik bir toplum/hukuk/devlet düzeninde söz konusu olabilmektedir. Teokratik bir toplum/hukuk/devlet düzeninde mantığı gereği, egemenin müdahale edemeyeceği ferde özgü bir özgürlük alanı bulunmadığından, insan hakları kavramının yeri yoktur. Bazan, bu düzenlerde, insan haklarının bazı tezahürlerine yer verilmiş olması, örneğin farklı inançtan olanlara hoş görülmesi, insan haklarının olmasını değil, egemenin ihsanını ifade eder. Bu demektir ki, lâiklik ve insan hakları, biri olmadıkça diğeri de olmayan anlamında, biri diğeriyle bağıntılı kavramlardır" (Hafızoğulları, Lâiklik, s. 46).

"Teokratik Doğu, 'köleler ve müstebitler' dünyasıdır. Laiklik bu rezil köleliğe ve 'istibdat'a son verme yönelişi içinde Türk devrim hareketinin temel ögesi olmuştur. Din, Doğuda, sömürü çarklarını işleten bir öge olarak kullanılmıştır. Türk devrimi 'mazlum uluslar'ın özgürlüğü için laiklik ilkesini benimserken, sömürü çarklarını da kırmak istemektedir. Türk devrimi, 'cemaat tezatları'nı ortadan kaldırarak sömürüyü, sefaleti yok etmeye yönelirken, laiklik onun başlıca silahı olmaktadır... 'Gericiler' kişi aklına, özgürlüğüne ve mutluluğuna karşıdır." (Özek, s. 528).

(23) Feyzioğlu, Lâiklik, s. 218 vd.; Özer, s. 490. "Siyasal iktidarın başlangıçta dinsel bir vasfı vardır. Hükümdar herşeyden önce dinsel bir önderdir. Ayinleri o yönetir. Siyasal iktidarı da bu önderliğinden gelir. Bugün ise devletle din ayrılığı siyasal hayatın temel kuralı haline gelmiştir" (Esen, s. 189).

Laik devlette din ile devlet işlerinin birbirinden ayrılmış olması, dinlerin devlet tarafından hiçbir korumanın konusu yapılmayacağı anlamına gelmez. Öncelikle lâik ve demokratik bir hukuk devleti, düşünce ve kanaat, din ve vicdan hürriyetini teminat altına almakla, bir dine inanan kişilerin herhangi bir baskıya uğramalarını önlemiştir. Ayrıca TCK'nun ikinci kitap ikinci babının "din hürriyeti aleyhinde cürümler" başlıklı ikinci faslının 175. maddesinde, dinlerden birine ait dini işleri veya ibadet veya ayinin yapılmasını men ve ihlâl edenlerin, Allah'a veya dinlerden ya da bu dinlerin peygamber veya kutsal kitaplarından ya da mezheplerinden birine hakaret edenlerin, bir kimseyi dini inançlarından veya mensup olduğu dinin emirlerini yerine getirmesinden ya da yasaklarına uymasından dolayı kınayan veya tezyif ya da tahkir edenlerin veya alaya alanların hapis ve ağır para cezası ile cezalandırılacakları hükme bağlanmıştır. Aynı şekilde TCK'nun 176. maddesi uyarınca dinlerden birini tahkir amacıyla bu dinlerce kutsal sayılan mabedleri,

hiç kimse, siyasî veya kişisel çıkar sağlama, ya da nüfuz kazanma amacıyla dini, dinî duyguları, dince kutsal sayılan şeyleri istismar edemez.

"Egemenliğin kaynağının beşeriliğinin zorunlu bir sonucu, kanun önünde eşitlik... Kanun önünde eşitlikse, herşeyden önce din ve vicdan hürriyetini zorunlu kılmaktadır (24)." Hâl böyle olunca, hukuk kurallarının kamu düzenini, kanun önünde eşitliği, düşünce ve kanaat hürriyetini, din ve vicdan hürriyetini ihlâl edecek şekilde din kurallarının etkisi altında düzenlenmesi asla kabul olunamaz (25). Bu ise, öncelikle kamu görevlilerinin örneğin kırk kıyafetlerinde, görevlerini yerine getirmelerinde, mensup oldukları dinler başka tür uygulamaları önerse veya gerektirse bile, bu kurallardan etkilenmemiş hukuk kurallarıyla bağlı olmalarını şart koşar. Çünkü kamu görevlileri devleti az veya çok temsil etmektedir ve lâik bir hukuk/devlet düzeninde devletin herhangi bir dinî ideolojisi bulunmamaktadır (26).

Aynı şekilde örneğin mesai saatlerinin dinî kurallara göre düzenlenmesi gibi bir uygulama da, devletin, hangi dinden olursa olsun, inansın veya inanmasın herkese, yani gerek kendi çalışanlarına gerek hizmetle yükümlü olduğu kişilere eşit davranmak yükümlülüğünü ve dolayısıyla kamu düzenini ihlâl edecektir.

Asla unutmamak lazımdır ki lâik bir hukuk/devlet düzeninde "devletin siyasî yapısını, hükümet ve idarenin işleyişini, toplumun yaşayışını düzenleyen kanun ve kuralları, dinî prensipler değil, akıl, mantık, ihtiyaç ve hayatın gerçekleri tayin eder (27)". Bir diğer deyişle *hukuk, toplumsal yaşamı, din kurallarına uygun olarak değil, insanların ihtiyaçlarına göre düzenlemek zorundadır.*

-
- mezarları veya buna benzer yerleri ya da buralardaki eşyaları yıkan, bozan veya diğer bir suretle zarar veren kimseler de hapis ve ağır para cezasına mahkûm edilirler.

(24) Hafizoğulları, Hukuk Devrimi, s. 605.

(25) Hafizoğulları, Laiklik, ss. 46-47. Ayrıca bkz. yukarıda başlık I, 3.

(26) Özay, ss. 94-95. 108, 113-114.

(27) Feyzioglu, Lâiklik, s. 173.

V- Lâik hukuk/devlet düzeninde bilim

1- Bilimde yöntem aklîliktir: Lâik hukuk/devlet düzeni "aklîlik" esasına, teokratik hukuk/devlet düzeni ise "naklîlik" esasına dayanır

İnsanın merkezde yer aldığı bir toplum düzeninde, bilimsel alanda, naklîlik değil, elbette aklîlik geçerli olacaktır (28). Bu düzende bilim yapmanın ve bilgiye ulaşmanın aracı akıldır. İlahî metinlerin veya onların yorumlarının okunup ezberlenmesi ya da yeni yorumlarının yapılması ne bilimdir ne de bilgiye ulaşmanın bir yoludur. İlahî metinler, kişilerin vicdanlarıyla, gerçek din, kalp ve imanla ilgilidir (29). Vicdan sahası ile bilimsel saha birbirinden ayrılmalıdır. Ne bilim vicdanı açıklayabilir ne de vicdan bilime karışabilir. Bu nedenle Türkiye Cumhuriyeti Devleti, kendi eliyle dinî eğitim yapamaz (30). Çünkü dinî eğitim aklîlik esasına değil, naklîlik esasına dayanır. Ancak yasak olan din kültürü eğitimi değil, dinî eğitimidir. Devletin din kültürü alanında eğitim vermesi yasak değil, hatta, uygulamada dinî eğitime dönüşmemek kaydıyla (31), Anayasanın 24/4. maddesine göre ilk ve ortaöğretim kurumları açısından zorunludur (32).

(28) Bu konuda bkz. Hırş, s. 112. "Bilgiye ulaşmanın aracı" derken, bilginin kaynağını kastetmiyoruz. Bilindiği üzere bu soruna eğilen felsefe akımlarına göre bilginin kaynağı ya akıl, ya tecrübe ya da hem akıl hem tecrübedir. Bu konuda ayrıntılı bilgi için bkz. Hırş, s. 81 vd.

(29) Stumpf, s. 208.

(30) Hafızoğulları, İnsan Hakları, s. 33.

430 sayılı Tevhidi Tedrisat Kanunu md. 4'e göre "Maarif Vekaleti yüksek diniyat mütehasısları yetiştirilmek üzere Darülfünunda bir İlahiyat Fakültesi tesis ve imamet ve hitabet gibi hidematı diniyetin vazifesiyle mükellef memurların yetiştirilmesi için de ayrı mektepler küşat edecektir." Görüldüğü üzere İlahiyat Fakültelerinin kurulmasındaki amaç her alanda uzman/bilimadamı yetiştirmek değil, din alanında uzman/bilimadamı yetiştirmektir. Bundan başka, sadece din hizmetleri ile ilgili memurları yetiştirmek ve doğal olarak sayıları da bu ihtiyaçla sınırlı olmak üzere okulların açılması da mümkündür. Tevhid-i Tedrisat Kanunu'nun lâik hukuk/devlet düzeni ve buna bağlı olarak millî bütünlük, çağdaşlık ve Cumhuriyet'in geleceği açısından önemi konusunda ayrıca bkz. Çaycı s. 31.

(31) Bu konuda bkz. Kapanı, s. 137.

(32) Hafızoğulları'na göre devletin din eğitimi mecburi kılması demokratik değildir. (Hafızoğulları, İnsan Hakları, s. 10).

2.- Bir saptama ve bir çözüm

a- Saptama: Türk Milletinin ayak bağı İslâm dini değil, gericilerdir

Bu noktada, bir görüşümüzü, altını çizerek belirtmek istiyoruz. Türk Milleti, teokrasiden ve gericilerden, tarihi boyunca çok çekmiş bir millettir. Ancak İslam dininin *özündeki* Allah inancı ve ahlakî değerler ile teokratik devlet yapısı bir tutulmamalıdır.

Dine aykırı diye düğünlerde davul çalmayı yasaklatan, matbaayı, icadından sonra iki yüz yetmiş yedi yıl süreyle ülkeye sokturmayıp milletimizi cahil bırakan, pırasa sebzesinin yenmesinin caiz olup olmadığına dair fetvalar verdirten, Hz. Muhammed'in devrindë İranlılar Müslüman bile olmadıkları hâlde, Cennette sadece Arapça ve Farsça olmak üzere iki dil konuşulduğunu hükme bağlamak suretiyle yüce Türk Milleti'nin dilini aşağılayan, Kepler daha dokuz yaşında bir çocukken 1575'te İstanbul'da Tophane tepesinde yapılan rasathaneyi göklerin sırlarını öğrenmeye çalışmanın küstahlık olduğu gerekçesiyle bir gecede yıktıran, Piri Reis'in dünyaca ünlü haritasını çizmesinden dört yüzyıl sonra coğrafya derslerinde harita göstermeyi, kâfir adeti olduğunu ileri sürerek yasaklatan, camilere paratoner konmasını günah sayan teokratik devletin ürünü olan gericilerdir (33).

(33) Feyzioğlu Lâiklik, ss. 184-185, 218; Feyzioğlu, Atatürk Yolu, ss. 18, 26.

İslam dininin özünde güzellik ve iyi ahlak vardır. Ancak bu din, çağına göre çok ileri de olsa, bazı dünyevî ayrıntıları da düzenlediğinden, kuralları bazen hukuk düzeniyle çatışmaktadır (Giritli, Lâiklik, s. 179). Oysa yüzlerce yıl öncesinin kuralları ile toplumsal hayatı, iktisadı, hukuku, siyaseti düzenlemek mümkün değildir. Fikri hür, vicdanı hür her insan bu gerçeği tartışmasız kabul eder. Ancak bu durum, salt İslam dinine özgü değildir. Gerçi İslam dininden daha az olsa da, Hristiyanlıkta da hukuk düzeniyle çatışan bu tür hükümler vardır. Örneğin kilise hukuku faizi ve boşanmayı yasaklamıştır. Ancak bütün batı Avrupa devletleri, vatandaşlarının çoğu Katolik mezhebine mensup Hristiyan olsa bile, faize ve boşanmaya izin vermektedir (Feyzioğlu, Lâiklik, s. 185).

"Laikliğe karşı çıkan gericiler ise, temelde dinsel değerleri korumaya değil, sömürüyü sürdürmeye çalışan çevrelerin tepkisini ortaya koymaktadırlar" (Özek, s. 528).

Gericiliğin ve gericilerin teokratik devletin ürünü olmasının sebebi, teokratik hukuk/devlet düzeninde hem hukuk alanında hem de eğitim alanında geçerli olan esasın aklılık değil naklîlik olmasıdır. Çünkü böyle bir devlet düzeni için en büyük tehlike "fikri hür, vicdanı hür" bireylerdir. Teokratik bir düzende bilimsel alanda gözlem ve deneylere, yeni düşüncelere yer yoktur.

Madem ki Türk Milletinin ayak bağı İslamiyet değil, O'nu kendi iktidar kavgalarında sahip oldukları bir araç olarak gören gericilerdir, *Atatürk'ün önderliğinde kurulan lâik Cumhuriyetin "İslamiyete yapılmış en büyük hizmet" (34) olduğunun halka anlatılması gereklidir.* Nasıl lâiklik hiç bir siyasal partinin ideolojisi değil de Devletimizin temeli, Cumhuriyetimizin asli niteliğiye, Yüce İslam dini de belirli çevrelerin bir aleti olamaz.

b- Çözüm: Bilim ile dinin birbirinden ayrılması zorunludur

Yukarıda verdiğimiz örneklerden de anlaşıldığı üzere, teokratik bir düzende, bilimde ve bilgiye ulaşmada esas, aklılık değildir. Çünkü teokratik düzenin merkezinde insan değil, ilahî irade vardır. Bilim şüphe etmeyi, din şüphe etmeksizin inanmayı gerektirir. Bilimde esas şüphecilik, dinde ise imandır. Demek ki bilim ile dini birbirinden ayırmak zorunludur (35). Unutulma-

(34) Giritli, Lâiklik, s. 180.

(35) Burada "İlâhiyat"ın bilim olmadığını ileri sürmüyoruz. Dinleri ve onların tarihlerini incelemek, sistemli bilgilere ulaşmak anlamında "ilâhiyat", kuşkusuz bilimsel bir faaliyettir. Bizim ortaya koymak istediğimiz, tabii bilimlerin ve sosyal bilimlerin dinlerin kutsal kitaplarının veya onların yorumlarının okunması suretiyle icra edilemeyeceğidir. Uzayı keşfedecek aletler ve formüller, insan vücudunun sırları, hastalıkların tedavileri, okyanusların sakladıkları gizlerin anahtarları vs. kutsal kitaplarda çözümlenmemektedir. Bir kişi ne kadar büyük "din alimi" olursa olsun, ilahiyat dışında bir bilimsel keşif veya icad ortaya koyamayacaktır. Ancak dinlerin doğru bilgiye ulaşmada güzel ve geçerli yollar, yöntemler önermeleri, telkin etmeleri kuşkusuz mümkündür. Örneğin İslam Dini tam ve doğru bilgiyi elde etmek için o konuda söylenen herşeyi dikkatle okumayı, dinlemeyi, gereken deney ve araştırmaları yapmayı ve ulaşılan sonuca uymayı esas koşturmaktadır (Atay, s. 23). Ancak bu demek değildir ki, kutsal kitap Kuran-ı Kerim okunarak bilim yapılabilir, bilgiye ulaşılabilir. Kutsal Kitap, bilgiye ulaşmanın yolunu göstermekte, bilgiye ulaşmayı, bilim yapmayı insanlara bırakmaktadır.

malıdır ki koskoca Osmanlı Devletini dış düşmanları değil, kör taassup yıkmıştır (36).

Sonuç itibariyle; ne bilim, dini ortadan kaldırmayı ne de din, bilimi boyunduruk altına almayı hedeflemeli, toplumsal yaşamın iki farklı yönünü, evrenin iki farklı algulama biçimini teşkil eden bu iki olgu aynı anda varolmalıdır (37).

VI- Millet egemenliği ve teokrasi

1- İkisinden biri: Ya millet egemenliği ya teokrasi

Teokratik hukuk/devlet düzeninde hukuku yaratan ilahî güçtür ve beşerî irade, ilâhi iradeye tâbîdir. Öyleyse, millet egemenliği ile teokrasi bir arada asla bulunamaz. Bu iki kavramın herhangi bir şekilde uzlaştırılması dahi mümkün değildir (38). Ya "Hakimiyet kayıtsız şartsız Allah'ındır" ya da "Hakimiyet kayıtsız şartsız milletindir". Görüldüğü üzere lâiklik, millet egemenliğinin olmazsa olmaz bir şartı, demokrasinin temelidir (39). Tarih bize göstermiştir ki, egemenliği elinden alındığı takdirde Türk Milleti, bağımsızlığını da koruyamayacak, başka devletlerin güdümüne girip parçalanacaktır. Mustafa Kamal Atatürk'ün İstiklâl Savaşımızın en sıkıntılı anlarında bile Türk Milletine dayatılmak istenen "manda" altına girmeye direnmesinin ardındaki gerçek budur (40).

(36) Feyzioğlu, Açış Konuşması, s. 14.

(37) Hafizoğulları, Hukuk Devrimi, s. 603. Bu konuda ayrıca bkz. Daver, s. 168.

(38) Hafizoğulları, Lâiklik, ss. 37, 45. "...tarihsel süreç içinde, giderek, siyasal iktidarın kaynağını, Tanrısal olmayan kaynaklara dayandırma yönelimleri belirmiş ve yeni kaynak 'millet' olmuştur" (Özek, s. 10).

(39) Hafizoğulları, İnsan Hakları, s. 9. "...Laiklik düşüncesi ifadesini, daha Kurtuluş Savaşının başında, Amasya Tamiminde bulmuştur. Bu düşünce, daha sonra, Egemenlik Kayıtsız Şartsız Milletindir' ifadesiyle Anayasalarımıza girmiştir" (Hafizoğulları, İnsan Hakları, s. 30).

(40) Atatürk, Nutuk, cilt I, ss. 67, 72-79.

2- Türk Hukuk Düzeninde Durum

a- Türk Hukuk Düzeninin ve Türkiye Cumhuriyetin lâik niteliğinin değiştirilmesi teklif dahi edilemez

Türk Hukuk Düzeni, en üst hukuk kuralı olan Anayasasının de-
ğişmez ve değiştirilmesi teklif dahi edilemez 2. maddesi uyarınca
lâiktir. Esasen lâiklik, Türk Milletinin yasama yetkisini 23 Nisan
1920 tarihinde eline almasından itibaren hukuk düzenimizin te-
meli hâline gelmiştir (41). Çünkü teokratik hukuk düzenlerinde
hukuku yaratan, insan değil, ilahî iradedir. Oysa Türk Devleti 1.
BMM'nden itibaren kendi hukukunu, milletin temsilcileri yoluyla,
kendi yaratmaktadır (42).

(41) Hafızoğulları, bunu, Amasya Tamimi'ne kadar götürmektedir (Hafızoğulla-
rı, s. 30).

(42) Tarihsel birtakım nedenlerle (bkz. Atatürk, Nutuk, cilt II, ss. 481-483; Fey-
zioğlu, Lâiklik, ss. 171-172; Özer, s. 489; ayrıca bkz. Rustow, ss. 28-29). 1921
Anayasamızda "ahkâmı şer'iyyenin tenfizi" ile Millet Meclisi'nin görevlendi-
rilmiş olması, 1924 Anayasamızın ilk şeklinde devletin dininin İslam oldu-
ğunun açıklanması, lâikliğin Türkiye Cumhuriyetinin temel nitelikleri ara-
sında daha sonraki tarihlerde, örneğin Şer'îye ve Evkaf Vekaletlerinin kal-
dırılmasıyla, Hilafetin ilgasıyla ya da devletin dinine ilişkin ibarenin Ana-
yasadan çıkarılmasıyla girdiği kanısının oluşmasına sebebiyet vermemelidir.
Bu yapılanlar, Devletimizin ve Cumhuriyetimizin temel niteliği olan lâikliği
vurgulamak, daha da güçlendirmek, gelecekteki tehdit ve tehlikelerden ko-
rumak içindir.

Özay'ın belirttiği üzere, örneğin 1948 tarihli İtalyan Anayasasında, lâik ol-
duğuna ilişkin bir ibare bulunmadığı ve hatta Anayasasında "Katolik" olarak
nitelendirildiği halde, İtalyan Devletinde sistem ve düzen olarak lâik bir yö-
netim vardır (Özay, ss. 93. 108). Hemen belirtmek gerekirse bir hukuk/devlet
düzeninin lâik olması için o devletin anayasasında lâiklik ilkesinin açıkça yer
alması zorunlu değildir. Önemli olan anayasanın egemenliği kime verdiğidir.
Dolayısıyla Anayasasında lâik olduğuna ilişkin bir ibare bulunmayan ve
hatta "Katolik" olduğuna dair açıklama yer alan İtalyan Devletinde ege-
menlik millette olduğuna göre, İtalyan hukuk/devlet düzeni lâiktir.

Özek ise, "1924 Anayasası kuramsal olarak teokratik nitelik taşımakla bir-
likte, uygulamada teokratik bir yönetim görülmemiştir. Aksine, belirtilen
kuralların anayasada yer aldığı süre içinde laik eğitime, giyim değişimle-
rine, Batı toplumlarının yasalarının aktarılmasına yönelik yasalar aynı
meclisçe kabul edilmiştir" (Özek, s. 480). Oysa 1924 Anayasasında egemen-
liğin kayıtsız şartsız millete ait olduğu açıkça yazılıdır (md. 3). Bu, Anaya-
sanın kuramsal olarak lâikliği benimsediğinin isbatıdır. Ancak 1924

Anayasamızın 24. maddesi de hiç kimsenin "Devletin sosyal, ekonomik, siyasî veya hukukî temel düzenini kısmen de olsa din kurallarına" dayandıramayacağı hükmünü koymuştur. Aynı şekilde, Anayasamızın 14. maddesine göre de Anayasa'da yer alan temel hak ve hürriyetlerden hiçbiri "Türk Devletinin ve Cumhuriyetin varlığını tehlikeye düşürmek, temel hak ve hürriyetleri yok etmek, din ve mezhep ayırımı yaratmak veya sair herhangi bir yoldan bu kavram ve görüşlere dayanan bir devlet düzenini kurmak amacıyla kullanılamazlar" .

b- Aslı kurucu iktidarın tercihini hiç bir çoğunluk değiştiremez: Türk hukuk/devlet düzeni lâiktir

Türk Devletinin Anayasasının dayandığı temel norm, kendinden önceki Osmanlı Devleti'ni ve onunla birlikte monarşiyi kesin bir şekilde sona erdiren millet egemenliği ilkesidir (43). Millet egemenliği ilkesinin içeriğinde lâik ve demokratik hukuk devleti yer almaktadır. Millet egemenliği, lâik ve demokratik hukuk devleti, aslı kurucu iktidarın kesin tercihidir (44). Hiç bir tâli kurucu

Anayasası, lâikliğin tanımı ile değil, hüküm ve sonuçlarıyla bağdaştırılması zor hükümler içermektedir ve yukarıda değinildiği üzere bunlar şartlar el-verdiğinde derhal Anayasadan çıkartılmıştır.

- (43) Türk milletinin, Atatürk'ün önderliğinde gerçekleştirdiği Türk İnkılabının temel direklerinden biri 'laiklik'tir. Bu ilke, Türk inkılabını oluşturan köklü değişikliklerin çoğunda etkisini gösterir. Padişahlıktan Cumhuriyete geçişin bile lâiklik ilkesi ile ilgisi vardır: Çünkü Cumhuriyet, siyasî iktidarın, dinî ve ilahî kaynak yerine, millet iradesine dayandığı gerçeğinden hareket edilerek kurulmuştur" (Feyzioğlu, Lâiklik, s. 171).

Hafizoğulları da "Kelsenci bir ifadeyle, Türk Hukuk Düzeninin temel normu'nun laiklik olduğuna işaret etmektedir (Hafizoğulları, İnsan Hakları, s. 31). Yazara göre "Türk hukuk düzeni, tarihsel olarak üç temel esasa dayanmaktadır. Bunlar 'cumhuriyetçilik', 'demokratiklik', 'millilik' değerleridir" (Hafizoğulları, İnsan Hakları, s. 8; ayrıca bkz. agm., s. 28). "Laiklik, yani egemenliğin kaynağının beşeri irade olması esası, Cumhuriyetçilik, Demokratiklik ve Millilik değerlerinin bir sonucu değildir, tam tersine bu değerler laikliğin bir sonucudur" (Hafizoğulları, İnsan Hakları, s. 31).

- (44) "Bir devletin anayasasını yapma ve değiştirme, başka bir deyimle o devletin temel siyasal yapısını belirleme iktidarına 'kurucu iktidar' veya 'kuruculuk fonksiyonu' adı verilir. Bu anlamda, kurucu iktidarla 'kurulmuş iktidar' arasında açık bir fark olduğu göze çarpmaktadır. Kurulmuş iktidar, kurucu iktidarın anayasada belirlediği sınırlar içerisinde devletin çeşitli hukukî

iktidar, tüm hukuk düzenimizin temelini teşkil eden bu normu değiştirmeye yetkili değildir (45).

yetkilerini (yasama, yürütme ve yargı yetkileri) kullanma iktidarındır. Kurulmuş iktidar, hukukiliğini kurucu iktidarın iradesine uygunluğundan alır. Kurucu iktidar da iki değişik durumda ortaya çıkabilir ve buna uygun olarak iki tür kurucu iktidardan sözedilebilir: Asli kurucu iktidar ve tâlî (türevsel) kurucu iktidar. Asli kurucu iktidar, bir ülkenin siyasal rejiminde ihtilâl, hükümet darbesi, ülkenin parçalanması ve ülkedeki yabancı işgale son verilerek bağımsızlığın kazanılması yahut yeniden kazanılması gibi kesintiler nedeniyle bir hukuk boşluğunun doğması durumlarında ortaya çıkar. Bu durumlarda fiilî iktidarı elinde bulunduran sosyal güçler, yeni devletin veya yeni rejimin anayasasını meydana getirirken, kendilerini bağlayan hiçbir pozitif hukuk normu mevcut değildir. Bu anlamda asli kurucu iktidar sınırsızdır ve hukukdışı bir olaydır... Tâlî kurucu iktidar ise, bundan çok farklı olarak, bir ülkenin anayasasının, o anayasada belirlenmiş usullere uyulmak suretiyle değiştirilmesidir" (Özbudun, ss. 121-122). Kurucu iktidar konusunda ayrıntılı bilgi için bkz. Gözler, s. 10 vd.

- (45) 1924, 1961 ve 1982 Anayasalarımızın hepsinin 1. maddesi Türkiye Devletinin bir cumhuriyet olduğunu açıkça hükme bağlamıştır. 1924 Anayasasının 2. maddesi Türkiye Devletinin lâik olduğu, 3. maddesi ise egemenliğin kayıtsız şartsız millete ait bulunduğu hükmünü içermektedir. Aynı Anayasanın 102/4. maddesi ise Devletin şeklinin Cumhuriyet olduğu hakkındaki 1. maddenin değiştirilemeyeceğini ve değiştirilmesinin teklif dahi edilemeyeceğini belirtmektedir. 1961 Anayasasının 2. maddesi de Türkiye Cumhuriyetinin lâik ve demokratik bir sosyal hukuk devleti olduğunu hükme bağlamakta ve 9. maddesinde "Devlet şeklinin Cumhuriyet olduğu hakkındaki Anayasa hükmü değiştirilemez ve değiştirilmesi teklif edilemez" hükmünü getirmektedir. 1982 Anayasasının 2. maddesi de Cumhuriyetimizin nitelikleri arasında "lâik ve demokratik sosyal bir hukuk devleti" olduğunu vurgulamakta ve 4. maddesinde Devletin şeklinin cumhuriyet olduğuna dair 1. maddesinin ve 2. maddede sayılan Cumhuriyetin niteliklerine ilişkin hükümlerin değiştirilemeyeceğini ve değiştirilmesinin teklif edilemeyeceğini kesin bir şekilde hüküm altına almaktadır. Söz konusu 4. maddenin kaldırılması suretiyle "değişiklik yasağı"nın aşılabileceğine ilişkin görüşlere veya endişelere (Özay, s. 100 dn. 143; Onar, s. 20; ayrıca bu konudaki çeşitli görüşler için bkz. Turhan, s. 79 vd.) katılmamız mümkün değildir. Çünkü Anayasanın 4. maddesi, tâlî kurucu iktidar tarafından yapılamayacak değişiklikleri belirlemektedir. Bir diğer ifadeyle, bu değişiklikler, sadece asli kurucu iktidar tarafından yapılabilir. Bir anayasa maddesinin (md. 4) ilgası ise hiç bir iktidara, asli kurucu iktidar sıfatını veremez. Yukarıda da belirtildiği üzere asli kurucu iktidar, fiilî iktidarı elinde bulunduran sosyal güçlere ait hukuk dışı bir olgudur. Kaldı ki önce 4. maddenin kaldırılması suretiyle, değişmez maddeleri değiştirmeye teşebbüs etmek kanuna karşı hile teşkil edecektir. Kanuna karşı hile, hukukun genel ilkelerine aykırıdır (Gözler, s. 152).

Türk hukuk/devlet düzenini teokratik bir hukuk/devlet düzenine çevirebilmek, teokratik olarak ancak bir ihtilâl ile yani hukuk dışı, fiilî bir müdahale, bir ayaklanma ile mümkün olabilir. Böyle bir ayaklanmaya teşebbüs, TCK md. 146 uyarınca idam cezasını gerektiren bir suçtur. Kaldı ki bir ayaklanma veya ihtilâl durumunda, hukuk ve devlet düzenlerinin değişmesine karşı çıkan herkesin buna direnmeye hakkı olacaktır. Çünkü aslı kurucu iktidarlık ancak mevcut iktidarı ve hukuk/devlet düzenininin değişmesini istemeyen vatandaşları fiilî güce dayanarak bertaraf etmekle mümkündür. Oysa Türk Milleti, kendi egemenlik hakkını Anadolu İhtilâli de denilen Cumhuriyet ile elde etmiştir. Yani Cumhuriyetin kendisi bir devrim, bir ihtilâldir. Cumhuriyet devrimi ile iktidardan uzaklaşmış güç odakları bir karşı devrim heves ve çabası içinde buldukları takdirde, Cumhuriyetin ve egemenliğin sahibi olan Türk Milleti ile karşı karşıya kalacaklardır (46).

VII- Son bir saptama: Laik hukuk/devlet düzenini savunmak, salt bir rejim sorunu değil, bir yaşam mücadelesidir

Lâik devletin korunması mücadelesi, bize göre, başka bazı devletlerde olduğunun aksine, *sadece bir siyasal sistem veya rejim sorunu değil, Türk Milleti için bir ölüm kalım savaşı, bu topraklarda kalabilme mücadelesidir*. Anadolu'yu vatan tutmuş Türk Milleti, bu topraklarda ancak çağdaş uygarlık düzeyini yakalarsa ebediyen yaşayabileceğinin bilincinde olmalıdır. Nitekim Atatürk, ünlü Gençliğe Hitabe'sinde, cumhuriyet ile devletin bağımsızlığını birbirine bağlamış ve milletin varlığını sürdürmesinin tek temelini "bağımsızlık" ve "cumhuriyet" olduğunu açıklamıştır (47). Hitabe'de sözü geçen cumhuriyet hiç kuşku yok ki, lâik cumhuriyettir. Çağdaş uygarlık ise lâik ve demokratik bir hukuk devleti olmayı gerektirir.

(46) "...kurucu iktidarın hukuken yapmaya kadir olduğu şey ile fiilen yapabileceği şeyi birbirinden özenle ayırmak gerektiği ve hukuki bakımdan sınırsız olan (aslı) kurucu iktidarı sosyolojik anlamda, toplumda egemen olan temel siyasal değer ve inançlar, o anda mevcut olan siyasal güç dengesi gibi bir çok faktörle sınırlı olduğunu söyleyebiliriz" (Gözler, s. 64).

(47) Atatürk, Nutuk, cilt II, s. 607.

Teokratik bir devlet, kendi dinî ideolojisini dünya üzerine yaymakla yükümlüdür. Çünkü ona göre, diğer bir dine mensup insanlar, yani kurallar, gaflet içindedir. Gaflet içinde olanlar uyandırılmalı, hak yoluna davet edilmelidir. İslâm dinini kendine bir ideoloji olarak benimsemiş devletlerdeki "cihad", Hristiyanlık dinini kendine bir ideoloji olarak benimsemiş devletlerdeki "misyonerlik" kurumları, bu anlayışın ürünüdür. Öyleyse, Mustafa Kemal Atatürk'ün Cumhuriyetimize kazandırdığı "*yurtta sulh, cihanda sulh*" ilkesini bu açıdan yorumlamak gereklidir (48). Unutulmamalıdır ki teokratik bir devlet olan Osmanlı Devleti, artık salt askerî başarılarla süper devlet olunamayacak bir çağda cihad peşinde koşmaktan sanayileşememiş, ekonomisi harab olmuş ve neticede yıkılmıştır (49).

(48) Teokratik devlet "Tanrının emirlerini dünyanın dört köşesinde yürütmek için icab edenı yapmalıdır, yani icabında zorla hükümlerini kazanmalı ve gaflette olan insanları hak yoluna davet etmelidir" Hirsch, s. 162; ayrıca bkz. Cihan, s. 600.

(49) Giritli, Atatürkçülük, s. 44. Bu konuda Atatürk'ün 1923 senesinde toplanan İzmir İktisat Kongresi'nde yaptığı konuşmadaki tesbitleri ibret vericidir: "...hep beraber Osmanlı tarihini hatırlayalım: Osmanlı tarihinde bütün gayretler, bütün mesafî milletin arzusu, âmâlî ve ihtiyacat-ı hakikiyesi nokta-i nazarından değil, şunun, bunun âmâlîni, ihtirasatını tatmin nokta-i nazarından vukubulmuştur.Bütün bu efil ve harekât tetkik olunursa, görülür ki, bu kudretli ve azametli padişahlar, siyaset-i hariciyelerini, emelleri, arzuları ve ihtiraslarına istinâd ettirmişler ve teşkilât ve siyaset-i dahiliyelerini, bu mevlûd-i ihtirasat olan siyaset-i hariciyelerine göre, tanzim mecburiyetinde kalmışlardır. ... Diğer taraftan unsur-i asliyi, uzun seferlerde, fütihat meydanlarında dolaşırttılar ve bu suretle kendi kendini tahrip etmiş oluyordu (oldular)... Bu itibarla millet, yani unsur-i asli kendi evinde, kendi yurdunda esbâb-ı hayatiyesini istihsâl için çalışmaktan mahrum bir halde bulunuyordu. Bu tâcîdarlar, milleti böyle diyar diyar dolaştırmakla iktifa etmiyorlar; belki fütihat dairesi dahiline giren halkı memnun etmek, ecebîleri memnun etmek için, unsur-i aslinin hukukundan menabi-i iktisadiyesinden bir çok şeyleri (atiyye) olarak onlara bahşediyorlardı. ... Millet eviyle ve esbab-ı hayatiyesiyle iştigalden memnû olarak diyar diyar dolaştırılıyorken bu diyarlar halkı birçok imtiyazlara mâlik olarak çalışıyor, yani fâtiher unsur,i asliyi peşine takarak kılıçla fütihat yaparken, zaptolunan memalik ahali kazandıkları imtiyazlarla, muhtariyetlerle sapanlarına yapıyorlar ve toprak üzerinde çalışıyorlardı... Fakat efendiler alelacele fütihat yapanlar, sapanla fütihat yapanlara binnetice terk-i mevki etmeğe mahkûmdur. ... Efendiler; kılıç kullanan kol yorulur, fakat sapan kullanan kol her gün daha çok kuvvetlenir ve her gün toprağa daha çok sahip olur" (Mustafa Kemal, ss. 58-62).

Sonsöz: Uygarlık mı ilkelik mi?

Lâik düzen ile teokratik düzen arasında seçim yapmak, aslında, uygarlık ile ilkelik arasında seçim yapmaktır (50). İnsanlık, egemenliğin kaynağının millet olduğuna yüzyıllar süren uzun ve acılı mücadeleler sonucunda ulaşmıştır (51). Egemenliğin ilahî olarak adlandırılan bir güce ait olduğu düşüncesi, aydınlanma çağıyla birlikte, Ortaçağın karanlıklarına gömülmüştür. Türk Milleti de seçimini 20. yüzyılın başlarında yapmış ve lâik Cumhuriyeti, yani aydınlığı seçmiştir.

Bilimde gözlem ve deney vardır, akıl vardır. Gözlemlerimiz bize lâik hukuk/devlet düzeninin ve buna bağlı olarak millet egemenliği ilkesinin sistemli saldırılara hedef olduğunu göstermektedir (52). Her saldırı, savunma ile karşılaşır. Türk Milletinin, Cumhuriyeti ve onun özü olan lâiklik ile millet egemenliğini savunması, salt bir rejim mücadelesi değil, O'nun 21. yüzyılın eşliğinde yapmak zorunda bırakıldığı bir ölüm kalım savaşıdır.

(50) Bu konuda bkz. Özek, ss. 515-519.

(51) "Laik Devlet Düzenleri hep Teokratik Devlet Düzenlerini yıkarak gelmişlerdir. Liberal-Demokratik devletlerin kuruluş tarihi, Teokratik Devletlerin yıkılış tarihidir" (Hafızoğulları, İnsan Hakları, s. 30).

(52) Örneğin Kapani, bu saldırıları, eserinin basım yılı olan 1991'de kadarki şekil ve boyutlarıyla, çarpıcı bir şekilde açıklamıştır. Bkz. Kapani, ss. 134-138.

KAYNAKÇA

- ACAR, Bülent : "Laik Adalet Kavramı", Ankara Barosu Dergisi, 1996/2, ss. 226-228.
- ARENDT, Hannah : The Origins of Totalitarianism, USA 1973.
- ATAY, Hüseyin : Müslüman'ın Günlüğü, AÜİFD, cilt XXXV'dan ayrı basım, Ankara 1996.
- ATATÜRK, Mustafa Kemal : Nutuk, cilt I, Ankara (tarihsiz). (Nutuk, cilt I)
- ATATÜRK, Mustafa Kemal : Nutuk, cilt II, Ankara (tarihsiz). (Nutuk, cilt II)
- CIHAN, Erol : "Atatürk ve Hukuk Devleti Kavramı", Atatürkçü Düşünce, Ankara 1992, ss. 599-602.
- ÇAYCI, Abdurrahman : "Tevhid-i Tedrisat Kanunu'nun (Öğretimi Birleştirme Yasası) Atatürk İnkılapları İçindeki Yeri ve Önemi", Türkiye Cumhuriyeti'nin Lâikleşmesinde 3 Mart 1924 Tarihli Kanunların Önemi, Panel, Ankara 1995, ss. 23-31.
- DAVER, Bülent : "Lâiklik", Atatürkçü Düşünce, Ankara 1992, ss. 165-169.
- ESEN, Bülent Nuri : Anayasa Hukuku, Genel Esaslar, Ankara 1970.
- FEYZİOĞLU, Turhan : "Atatürk Yolu: Akılcı, Bilimci, Gerçekçi Yol", Atatürk Yolu, ed. Turhan Feyzioğlu, İstanbul 1981, ss. 1-61. (Atatürk Yolu)
- FEYZİOĞLU, Turhan : "Türk İnkılabının Temel Taşı Lâiklik", Atatürk Yolu, ed. Turhan Feyzioğlu, İstanbul 1981, 169-226. (Lâiklik)
- FEYZİOĞLU, Turhan : "Siyasal Bilgiler Fakültesinin 1956-1957 öğretim yılı açılışında bu fakültenin dekanı sıfatıyla yaptığı konuşma", S.B.F. Hâdisesi ve İlim Hürriyeti, derleyen T.G. Ankara (tarihsiz). (Açış Konuşması)
- GİRİTLİ, İsmet : Atatürkçülük İdeolojisi, Ankara 1988.

- GİRİTLİ, İsmet : "Atatürk Cumhuriyetinin Lâiklik İlkesi", Atatürkçü Düşünce, Ankara 1992, ss. 171-180. (**Laiklik**)
- GÖZLER, Kemal : Kurucu İtidar, Ankara 1991.
- GÜRİZ, Adnan : Hukuk Felsefesi, Ankara 1996.
- HAFIZOĞULLARI, Zeki : Ceza Normu, Normatif Bir Yapı Olarak Ceza Hukuku Düzeni, Ankara 1996. (**Ceza Normu**)
- HAFIZOĞULLARI, Zeki : "Türk Hukuk Devrimi ve Lâiklik", Atatürkçü Düşünce, Ankara 1992, ss. 603-607. (**Hukuk Devrimi**)
- HAFIZOĞULLARI, Zeki : "Türk Hukuk Düzeninde İnsan Haklarını Kayıtlayan Hükümler", İnsan Hakları Merkezi Dergisi, Ocak 1995, ss. 8-33. (**İnsan Hakları**)
- HAFIZOĞULLARI, Zeki : "Laiklik", Prof. Dr. Jale G. Akipek'e Armağan, Selçuk Üniversitesi Hukuk Fakültesi, Konya 1991, ss. 33-57. (**Laiklik**)
- HAFIZOĞULLARI, Zeki : Zina Cürümleri, İstanbul 1983. (**Zina**)
- HİRŞ, E. : Hukuk Felsefesi ve Sosyolojisi, Ankara 1949.
- KAPANİ, Münci : İnsan Haklarının Uluslararası Boyutları, Nisan 1991.
- KELSEN, Hans : General Theory of Law and State, New York, 1973.
- MUSTAFA, Kemal (*) : "İzmir İktisat Kongresinde Sunulan Nutuk", İzmir İktisat Kongresi -17 Şubat - 4 Mart 1923 -, der. Afet İnan, Ankara 1989, ss. 58-69.
- ONAR, Erdal : 1982 Anayasasında Anayasayı Değiştirme Sorunu, Ankara 1993.

(*) Atatürk Soyadının alınmasından önceye ait bir nutuktur.

- ÖZAY, İl Han : İkinci Bine Kavuşurken, Gümüşğında Yönetim, İstanbul (tarihsiz).
- ÖZEK, Çetin : Devlet ve Din, İstanbul (tarihsiz).
- ÖZER, Y. Ziya : Mukayeseli Hukuku Esasiye Dersleri, Ankara 1939.
- RUSTOW, Dankwart A. : Turkey, America's Forgotten Ally, New York 1987.
- STUMPF, Samuel Enoch : Socrates to Sartre, A History of Philosophy, Singapore 1993.
- TURHAN, Mehmet : Anayasaya Aykırı Anayasa Değişiklikleri", AÜHFD., cilt XXXIII, 1976, sayı 1-4, ss. 63-123.